

МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ОБРАЗУ НАРАТОРА У РОМАНІ Л. ПРИТЧАРД «ON THE WINGS OF PARADISE»

У статті розглядаються особливості функціонування мовностилістичних засобів вираження образу наратора у мемуарній прозі. Окреслено напрями дослідження проблеми, виокремлено основні характеристики наратора у мемуарах, його види та особливості позиції у творі. З'ясовано, що на перший план у характеристиці оповідача виходять саме емоції і переживання, які реалізуються мовностилістичними засобами. На прикладі роману Л. Притчард «On the Wings of Paradise» проаналізовано особливості функціонування фонографічних (курсив, капіталізація), семантичних (гіпербола), синтаксичних (простий та синонімічний повтори, перерахування, риторичне запитання, паралелізм) засобів стилістики.

Ключові слова: мемуарна проза, наратор, курсив, гіпербола, повтор, перерахування, риторичне запитання, паралелізм.

Елена Шонь. ЯЗЫКОВО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЯ ОБРАЗА НАРРАТОРА В РОМАНЕ Л. ПРИТЧАРД «ON THE WINGS OF PARADISE»

В статье рассматриваются особенности функционирования языково-стилистических средств выражения образа нарратора в мемуарной прозе. Очерчены направления исследования проблемы, выделены основные характеристики нарратора в мемуарах, его виды и особенности позиции в произведении. Выяснено, что на первый план в характеристике повествователя выходят именно эмоции и переживания, которые реализуются языково-стилистическими средствами. На примере романа Л. Притчард «On the Wings of Paradise» проанализированы особенности функционирования фонографических (курсив, капитализация), семантических (гипербола), синтаксических (простой и синонимический повторы, перечисление, риторический вопрос, параллелизм) стилистических средств.

Ключевые слова: мемуарная проза, нарратор, курсив, гипербола, повтор, перечисление, риторический вопрос, параллелизм.

Olena Shon. LINGUOSTYLISTIC MEANS OF EXPRESSING NARRATOR'S IMAGE IN THE NOVEL BY L. PRITCHARD «ON THE WINGS OF PARADISE»

The article deals with linguostylistic means of expressing the narrator's image in memoir prose and investigates peculiarities of their functioning. Tendencies in the research of the problem are outlined; main characteristics of the narrator's image in memoirs, his kinds and peculiarities of his position in the literary work are singled out. It is clarified that emotions and feelings of the narrator have the primary meaning in his characteristics, they are realized through linguostylistic means. On the basis of the novel «On the Wings of Paradise» by Linda Pritchard phonographic (italics, capitalization), semantic (hyperbole), syntactic (simple and synonymic repetitions, enumeration, question-in-the-narrative, parallelism) stylistic devices and peculiarities of their functioning are analyzed.

Key words: memoir prose, narrator, italics, hyperbole, repetition, enumeration, question-in-the-narrative, parallelism.

В останні десятиліття спостерігається значний зріст популярності мемуарної літератури. Не лише письменники, а й успішні бізнесмени, громадські і політичні діячі, зірки шоу-бізнесу тощо діляться секретами свого успіху, історіями з життя, розповідями про людей, які зіграли важливу роль у їхніх долях. Така проза викликає великий читацький інтерес, оскільки на зміну белетристиці приходять зовсім інший вид літератури, джерелом якого є документальні факти, особисті спогади. Відповідно зростає і необхідність вивчення таких зразків документального і автодокументального жанру, комплексного літературознавчого та стилістичного аналізу з метою з'ясування їх мовностилістичних особливостей.

Мемуарна проза разом з історичною документалістикою, художньою біографією, щоденниками, листами тощо, відноситься до літератури «non fiction», основними ознаками якої є опора на справжні документи й реальні події [9, с. 226]. Дослідниця української мемуаристики Н. І. Видашенко зазначає, що хоча тексти літератури «nonfiction» різняться змістом і формою, вони об'єднані за такими ознаками, як особистісне начало, ретроспективність, «часова двоплановість», суб'єктивність, діалектика суб'єктивного й об'єктивного планів, опозиція «правда/вигадка», динаміка художнього і документального, історичне самопізнання особистості та концептуальність, які виявляються у змістових і структурних компонентах різновидів мемуарної літератури [2, с. 7]. Вона вважає мемуарну літературу метажанром, для якого характерним є міжродовий жанровий синкретизм, зв'язок із культурою епохи та спорідненість із художньою літературою, публіцистикою, засобами кіно- й фотомистецтва та образотворчого мистецтва. Зв'язок літератури «nonfiction» і «fiction» є бінарним і двобічним на рівні змісту й поетики [2, с. 7].

У мемуарній літературі важливого значення набуває авторське висвітлення документальних фактів, суб'єктивне начало [8, с. 7]. Відповідно зростає інтерес саме до образу наратора у таких творах. На особливий статус наратора у мемуарній літературі вказує і Ю. В. Бондар, обґрунтовуючи свою точку зору тим, що в автора з'являється великий арсенал прямих і непрямих форм вияву авторської позиції, він може поєднувати в одному творі багаточисленні форми авторської оповіді, з'являтися перед читачем у різних іпостасях: автора-оповідача, оповідача, персонажа, хронікера тощо [1, с. 10].

Л. М. Якименко вважає, що в мемуарній оповіді свідомість особи, що пише автобіографічний текст, матеріалізується в трьох іпостасях: автор, оповідач й образ автора як одного з героїв оповіді. Під поняттям авторського «я» розуміємо «я» оповідача, тобто літературного суб'єкта, що втілює в конкретну жанрову форму потік думок певної людини. Особливістю ролі оповідача в мемуарній прозі є те, що це не якийсь персонаж, якому автор «доручає» вести сюжетну лінію твору, а це і є сам автор, тільки менш скутий офіційною позицією, більш відвертий, вразливий та емоційний. Виділяють три типи вираження авторського «я»: екстравертивний, інтровертивний та інтроспективний [10, с. 89]. Спираючись на класифікацію Ж. Женнета, К. Коваленко виділяє наступні типи нараторів: гетеродієгетичний наратор в екстрадієгетичній ситуації, коли розповідається історія, у якій він не виконує функцій персонажа; гетеродієгетичний наратор в інтрадієгетичній ситуації, котрий розповідає історії, у яких, як правило, відсутній; гомодієгетичний наратор в екстрадієгетичній ситуації – розказує власну історію, у якій він фігурує як персонаж; гомодієгетичний наратор в інтрадієгетичній ситуації – оповідь другого ступеня, що розповідає власну історію. Основними рисами наратора є обізнаність, всюдисущість, самосвідомість [3, с. 48]. Також вводиться поняття «позиція олімпійця», коли письменник від імені третьої особи розповідає про колізії, де він присутній як персонаж [3, с. 47].

Досліджуючи мемуарну і біографічну прозу, О.Ю. Скарніна зазначає, що у творах цього жанру чітко окреслюється ліричний тип емоційного світовідчуття, який відбиває авторське ставлення до зображуваного. У тексті лірична інтонація виражається за допомогою тих же засобів, що й у художніх творах. Відмінним є те, що коли в художніх життєписах ліризм відчувається переважно у відтворенні характеру, то в мемуаристиці ліризмом позначено і коло відображених у творі життєвих явищ (тема), і перебіг основних подій (фабула), і людські

характери та психологічні стани, і сповідувана автором концепція буття (ідея). Отже, ліричність виступає ідейно-емоційним тоном мемуарів, позначаючи всю їхню змістову організацію [8, с. 14].

Як бачимо, жанрові особливості мемуарної прози і зокрема образ наратора привертають увагу сучасних дослідників, однак їхні розвідки лежать здебільшого у площині літературознавства. Проте лінгвопоетика мемуарної прози, мова і стиль авторів, використання мовностилістичних засобів зображення теж становлять значний інтерес, хоча й знаходяться здебільшого поза увагою дослідників у цій галузі. Виключення становить дослідження Г. А. Колосової, однак авторка зосереджується лише на вивченні ономастикону мемуарів [4]. Між тим, вважаємо, що одним із важливих аспектів дослідження є саме образ наратора як центрального персонажа мемуарів та мовностилістичні засоби його реалізації. Тому метою нашої статті є з'ясування особливостей використання мовностилістичних засобів вираження образу наратора у мемуарній прозі.

Дослідження здійснюється на матеріалі книги британської громадської активістки Лінди Прітчард «On the Wings of Paradise». Перша її книга «The Road Is Long» розповідає про благодійний марафон, який авторка здійснила вздовж узбережжя Великої Британії для того, щоб зібрати кошти для Центру ракових досліджень. Друга книга «On the Wings of Paradise» – це розповідь Лінди Прітчард про її знайомство з легендарним британським актором Джеремі Бреттом, яке згодом переросло у близьку дружбу. Авторка веде оповідь від третьої особи («позиція олімпійця»), що дає змогу дещо відсторонитися від власного «я» і зосередитися як на радісних (знайомство з улюбленим актором, радість від спілкування з ним, дружба), так і на трагічних подіях (важка хвороба Джеремі Бретта і його передчасна смерть). На перший план виходять переживання і емоції наратора, який характеризується через їхню призму, тому й мовностилістичні засоби характеристики оповідача є засобами відображення емоційних станів авторки.

На фонографічному рівні аналізу продуктивним засобом характеристики образу наратора у романі є курсив. У діалогах, а також у роздумах автора він виділяє окремі лексеми, надаючи їм додаткового логічного й емоційного навантаження:

1) захоплення:

«*She sat there, anticipating a bath, but didn't feel like moving just yet, so instead she flipped on the television set as a temporary respite – and there he was!*» [11, с. 7];

2) здивування:

«*Who is this man?*» [11, с. 8].

«*Jeremy!*» she shrieked [11, с. 150];

3) обурення:

«*Jeremy!*» Linda yelled. «*How could you play a trick like this? You... you... you*» [11, с. 94] – у поєднанні з повтором й апозіопезою;

4) впевненість, віра:

«*Faith isn't believing that God can do something; it is believing that He will do something*» [11, с. 138];

5) іронія

«*Why don't You let me take off his afflictions and free him from them?*».

«*It is not your destiny*».

«*Oh, but it is my destiny to watch him suffer!*» [11, с. 139] – у поєднанні із цитацією.

Ми виявили також використання капіталізації як засобу вираження логічного й емоційного наголосу:

«*Jeremy, I want NOTHING from you*» [11, с. 58].

Аналіз мовностилістичних засобів на семантичному рівні показав, що найбільш уживаним із них є гіпербола, часто у поєднанні з іншими засобами, зокрема метафорою, порівнянням або повтором. Таке поєднання слугує дієвим засобом характеристики настроїв наратора в різних обставинах, показує глибину переживань й емоційних станів:

1) захоплення:

«*If it had been possible, she would have frozen that moment in time in order to relish it again and again*» [11, с. 10] – гіпербола у поєднанні з метафорою;

«*She sat mesmerized for the entire play, hanging on every word spoken, every gesture shown*» [11, с. 10] – гіпербола у поєднанні з повтором і синтаксичним паралелізмом;

«*She could have held onto that moment forever, but the pressmen began to set up for the pictures and soon it all started*» [11, с. 20];

2) радісне хвилювання:

«*And dear God, she hoped he couldn't hear her heart beating like a bass drum!*» [11, с. 11] – гіпербола у поєднанні з порівнянням;

3) неочікувана радість:

«*What happened next was so totally unexpected that it knocked Linda right off her feet!*» [11, с. 14] – гіпербола у поєднанні з метафорою;

4) смуток, розпач:

«*Oh, Jeremy!*» she thought, her mind swirling with thoughts of the most horrible maladies possible. How did this happen to him? And when?» And for heaven's sake, what in the world was wrong with him? A million questions» [11, с. 53].

«*He was an unwilling victim in this larger-than-life drama*» [11, с. 65].

«*These were the times when every part of her body and soul trembled with fear at what was yet to come*» [11, с. 109] – гіпербола у поєднанні з метафорою.

«*She wanted time to stand still, wanted to wake from this bad dream, wanted a miracle*» [11, с. 122] – гіпербола у поєднанні з метафорою, повтором і синтаксичним паралелізмом;

5) ностальгія:

«*It simply continues in a never-ending stream of eternal bliss and new learning*» [11, с. 156] – гіпербола у поєднанні з метафорою;

6) несподіванка:

«*The silence was deafening. You could have heard a pin drop*» [11, с. 96].

За нашими спостереженнями, найбільшою продуктивністю відзначаються мовностилістичні засоби синтаксичного рівня. Це, зокрема, лексичний та синонімічний повтори. Лексичний повтор здійснює формально не виражену асоціативну підтекстову когезію, що дає змогу поступово виявлятися авторській суб'єктивно-оцінній підтекстовій модальності [7, с. 66]. Цю властивість повтору підкреслила О. Лозинська, зазначивши, що частотність повторюваних одиниць, сума яких передає певну додаткову інформацію емоційності, експресивності та стилізації, посилює якісне сприйняття повідомлення. «Іншими словами, поняття кількісне – повтор – переходить у поняття якісне – лейтмотив, тобто предметно-логічний зміст доповнюється конотативним» [6, с. 85]. У проаналізованому романі повтор є засобом характеристики емоційних станів наратора.

Простий повтор дієслова «*blurt out*» («*випалити*») характеризує схвилюваний стан оповідача у спілкуванні з відомим актором під час перших зустрічей.

«*All she could blurt out was one question*» [11, с. 11].

«*Finally she was able to blurt something out*» [11, с. 16].

«*So she took a huge gulp of air, speedily said some silent prayers, and blurted it out*» [11, с. 27].

«*This should never have happened!*» she blurted out, not even attempting to keep the anger out of her voice» [11, с. 77].

Горе Лінди, яка дізналася про важку хворобу Джеремі, актуалізується повтором іменника «*tears*» («*сльози*») у поєднанні із синтаксичним паралелізмом:

«*Linda went into the kitchen, put the kettle on to boil, and let the tears flow freely down her cheeks. They were tears of sadness, yes, but they were tears of anger, too*» [11, с. 74].

Захоплення постійною підтримкою Джеремі, яку він виявив під час благодійного марафону Лінди вздовж узбережжя Британії, передається за допомогою повтору прислівника «*always*»:

«He was always there for her, always at the end of the telephone, always offering encouraging words» [11, с. 24].

На особливу увагу заслуговує вживання у романі синонімічного повтору лексем на позначення Бога: *«God», «the Creator Himself», «He», «Lord», «You-Know-Whom», «Almighty», «the One», «Suffering Servant»,* а також звертання *«You»*. Глибоко релігійна жінка, Лінда Прітчард звертається до Бога у різних ситуаціях із проханням про допомогу.

«What better ally to have working on your side than the Creator Himself?» [11, с. 32].

«Why doesn't God make it easier for us? Why doesn't He just tell us who we really are and have done with it?» [11, с. 38].

«She implored God to please help this man» [11, с. 74].

«It takes the power of God to exorcise a demon, and she called upon Him right then to please do so» [11, с. 74].

«It's extremely difficult not to be angry with God or at least blame Him for nonintervention when you watch a loved one suffer» [11, с. 74].

Із плином оповіді, коли події розгортаються від радісних до трагічних, частота вживання синонімічних лексем збільшується і досягає найвищої точки в останньому розділі, коли Лінда в уявному діалозі з Богом звертається до нього, благаючи зглянутися над дорогою їй людиною. Повтор є засобом характеристики емоційного напруження оповідача.

«My dear God, if ever I needed Your intervention, I need it now! You are the only One who can stop time, clear traffic, perform all those wonderful miracles You do so well» [11, с. 115].

«Thank you, Lord! So far so good!» [11, с. 115].

«As she reached it, she could see that You-Know-Whom had been hard at work» [11, с. 115].

«Just in time,» she thought. Another grateful thanks to the Almighty» [11, с. 115].

«And there was only One who could supply those answers. So it was to Him she turned, the One who could quell her anger, the One who could solve the mystery – the Suffering Servant himself» [11, с. 135].

В останньому прикладі знову спостерігаємо використання повтору в поєднанні із синтаксичним паралелізмом. Зауважимо, що у проаналізованому творі синтаксичний паралелізм створює ефект нагнітання емоцій. З його допомогою реалізуються наступні відчуття:

1) захоплення, спорідненість, відчуття духовної близькості:

«Throughout her life, Linda had felt that a day would come when she would meet someone special with whom she could share her thoughts, someone who would understand her deepest feelings, someone who would make every minute of every day feel magical» [12, с. 33];

2) безпорадність, відчай:

«Was there no compassion anywhere in the universe for this man who suffered intolerably and struggled to survive in spite of all these seemingly insurmountable odds? Was there no help anywhere? No cure for him? No respite whatsoever?» [12, с. 74] – у поєднанні з гіперболою.

Відчуття радості від очікування зустрічі з улюбленим актором передається за допомогою синтаксичного засобу перерахування. Як стилістичний засіб, перерахування має оцінно-зображальну функцію, що виявляє його здатність відтворювати ситуацію, її предмети і явища з одночасним вираженням оцінки предмета мовлення з боку мовця [5, с. 18-19]:

«A stomach full of butterflies, the breathless anticipation, the eager curiosity; she experienced it all» [11, с. 9].

«Heart pounding, stomach churning, Linda took a deep breath and walked up to him» [11, с. 52].

«But he wasn't the president of Adidas; he was Jeremy Brett – magnetic, imposing and formidable» [12, с. 16] – через поєднання перерахування і відокремлення (detachment) актуалізується почуття захоплення від спостереження за грою Джеремі Бретта.

Риторичні запитання або так звані «розповідні запитання» («questions-in-the-narrative»), тобто запитання, які автор ставить самому собі, також вживаються як засіб характеристики душевного стану наратора. Вони відображають полеміку наратора із самим собою, роблять переживання авторки ближчими читачеві:

«Why do we get so tongue-tied at the most inopportune moment?» [12, с. 15].

«*This certainly couldn't be Jeremy, could it?*» [12, с. 107].

«*Witnessing this was extremely distressing to Linda, but she hid the distress within her. How could she not?*» [12, с. 131].

«*Why did there have to be so much suffering?*» [12, с. 132].

«*No, this was real. Or was it?*» [12, с. 150].

Отже, проаналізувавши книгу Лінди Прітчард як зразок мемуарної прози, ми виявили, що наратор як центральний персонаж оповіді характеризується через свої емоції, переживання, душевний стан, які, у свою чергу, маніфестуються через використання мовностилістичних засобів різних рівнів. Зокрема, на фонографічному рівні використовується курсив (для вираження захоплення, здивування, обурення, впевненості), на семантичному – гіпербола, що є засобом актуалізації таких емоцій, як радісне хвилювання, смуток, розпач. Найбільшою продуктивністю відзначаються засоби синтаксичного рівня – простий і синонімічний повтори, паралелізм, риторичне запитання, перерахування, які, переусім їх поєднання, є засобами відображення емоційного напруження наратора.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у комплексному аналізі мовностилістичних засобів образності у мемуарній прозі, виокремленні засобів, типових для цього жанру, спостереженні над індивідуальним стилем інших авторів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар Ю. В. Проблема автора й авторської позиції в мемуаристиці П. Куліша / Ю. В. Бондар // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Серія: Філологія. Літературознавство. – 2015. – Т. 259. – Вип. 247. – С. 10-13.
2. Видашенко Н. І. Щоденники О. Довженка і А. Любченка як феномен української мемуаристики ХХ століття (змістова парадигма і жанрова природа): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література» / Н.І. Видашенко. – К., 2014. – 22 с.
3. Коваленко К. Типи нараторів і види на рації у прозових творах А. П. Чехова («Моє життя», «Розповідь невідомої людини») / К. Коваленко // Філологічні науки: зб. наук. пр. / Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. – Полтава, 2012. – Вип. 10. – С. 46-50.
4. Колосова Г. А. Ономастикон мемуарів Вінстона Черчилля «My Early Life»: семантичний та функціональний аспекти: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Г. А. Колосова. – К., 2015. – 211 с.
5. Левашова В. А. Лингвистическая природа и функционирование стилистического приёма перечисления (на материале английского языка): автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / В. А. Левашова. – М., 1977. – 26 с.
6. Лозинська О. Лейтмотив у мові літературного та наукового тексту / О. Лозинська // Іноземномовний текст за фахом: лінгводидактичні аспекти. – Львів: Світ, 1998. – С. 82-90.
7. Походня С. И. Языковые виды и средства реализации иронии / С. И. Походня. – К.: Наукова думка, 1989. – 128 с.
8. Скарніна О. Ю. Особистісне і документальне в мемуарній і біографічній прозі (на матеріалі української літератури кінця ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.06 «Теорія літератури» / О. Ю. Скарніна. – Тернопіль, 2007. – 20 с.
9. Черкашина Т. Ю. Автобіографічне письмо: документальність versus фікційність / Т. Ю. Черкашина // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Філологічні науки. – Луганськ: Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, 2012. – Вип. 12. – Ч. 2. – С. 225-231.
10. Якименко Л. М. Особливості нарації в табірній прозі Н. Суровцової / Л. М. Якименко // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Філологічні науки. – Луганськ: Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, 2012. – Вип. 12 (247). – С. 88-95.
11. Pritchard L. On the Wings of Paradise. The Jeremy Brett – Linda Pritchard Story / L. Pritchard. – Blurp, 2011. – 160 p.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2016 р.